

חבל נחלתו

משום שאף שחנט קודם שבט גידולו אינו נגמר אלא לאחר שבט אחר.

סיכום

לגבי שלב הגידול הקובע נראה שגמר הפרי (בכח) הוא הקובע למעשרות. וקביעת ר"ה נקבעת לפי סוגי ההשקאה עליהן האילן גדל. ובמינים החייבים מדרבנן כח גדול ביד חכמים לקבוע לפי המין ודרך גידולו.

ומכאן סיוע לדברי הרב ישראלי זצ"ל [התורה והארץ ח"ב עמ' 320] שבמינים מסופקים כגון שסק וכד' יש לילך אחר גמר הפרי ולא אחר חנטה או לקיטה. וממילא לא נזדקק לענייני תערובת (שנזכרו התם בתשובות הבאות).

הקובע כר"ה. עוד עולה מדבריו חיוב המעשרות הוא לפי גמר גידול בפועל (ובכל פרי כפי שקבעו חכמים כבתחילת מס' מעשרות), אבל שנת החיוב לפי גמר גידול הפרי בכח. וע"כ אף באילנות שהובאו עתה לא"י או כאלה ששינו עונתם בגלל משטר גידול מיוחד נלך אחר חנטה שהוא גמר גידול הפרי בכח. ולגבי ר"ה של אותם מינים הדבר יקבע עפ"י צריכת המים שלהם עד כמה זקוקים למי גשמי השנה.

ואף מהרא"ש [תוס' לר"ה י"ד ע"ב] משמע שלקיטה דומה לגמר פרי אלא משום שבדר"כ עם גמר הפרי לוקטים נקטו לקיטה וגמר הפרי הוא הקובע לגבי חיוב במעשר. ולגבי אתרוג זהו מקרה מיוחד מפני שעומד באילנו כמה שנים וגדל בכל שנה ושנה, או

סימן מה

הערות בענייני ביכורים

את כולן כראוי ונשלמו שאר התנאים יכול להתודות.

א. נתינת ביכורים מחייבת: צימוח מקרקע (ולא עציץ או ספינה – ביכורים ב' ט'), בעלות על הקרקע בה צמחו הביכורים [שם ב' י"ט-י].

ביעור מעשרות אינו מחייב בעלות על קרקע ויכול לקנות פירות (קודם שהגיעו לעונת המעשרות כדי להתחייב מן התורה) ולהפריש מהן.

ב. ממקרא ביכורים פטורים אשה, טומטום ואנדרוגינוס מפני שאינם יכולים לומר "אשר נתת לי ה'" [שם ד' א']. וכן אפוטרופין עבד ושליח [שם ב'] ומאותה סיבה ופסוק. אולם בעוד שבראשונים הפסוק מתפרש מפני שלא נטלו חלק בארץ, הרי באחרונים

בעלות על קרקע ביחס לוידי מעשרות ומקרא ביכורים

ישנן מספר דברים דומים בין מקרא ביכורים לוידי מעשרות מעבר לסמיכותן בתורה, והיותן מצוות שהראשונה פותחת מחזור מתנות והשניה מסיימת. ומתוך ההשוואה יעלו גם ההבדלים.

הבאת ביכורים והקריאה עליהם הן שתי מצוות מן התורה. מקרא ביכורים (ברוב המקרים) אינו תנאי בהבאה אלא מצוה נוספת עליו. ביעור מעשרות אינו מצוה אלא הוא תנאי לוידי שהיא מצוה עשה. וההבדל מובן מעניינו: מצות נתינת ביכורים היא מצוה מחודשת, לעומת זאת מצות ביעור אין בה חידוש, אלא היא נתינת המתנות שנצטוינו עליהן, ואם נתן

חבל נחלתו

שבוידי נכתב אשר נתת לנו וע"כ כל מי שמעדת ישראל יכול להתוודות אף נשים, אבל בביכורים צריך בעלות ממשית מה שבדר"כ אין אצל נשים (וע"כ אפילו בנות צלפחד אינן קוראות על ביכורים), אבל גרים שקנו קרקע ואין להם מניעה מצד נשבעת לאבותינו יכולים לקרות.

עולה מדבריו שאין הפסוק ("אשר נתת לי") מתפרש במובן של חלק בארץ מנוחליה אלא אך בעלות ממשית ואשה הוצאה עפ"י המקרה הכללי. ובכך חולק על רוב המפרשים, ועי' מנ"ח [מ' תר"ו, תר"ז] שסוברים שגדר אחד לקריאה ולוידי.

קנין לזמן בביכורים

א. כתב הרמב"ם [הל' מכירה פכ"ג ה"ה-ר]: "המוכר גוף הקרקע לזמן קצוב ה"ז מכורה ומשתמש הלוקח בגוף כחפצו ואוכל הפירות כל זמן המכירה ובסוף תחזור לבעליה. ומה הפרש יש בין המוכר קרקע לזמן קצוב ובין המקנה אותה לפירותיה, שהקונה לפירות אינו יכול לשנות צורת הקרקע ולא יבנה ולא יהרוס אבל הקונה לזמן קצוב הרי הוא בונה או הורס ועושה בכל זמנו הקצוב כמו שעושה הקונה קנין עולם לעולם".

ובהל' בכורים [פ"ד ה"ן] פסק הרמב"ם שהקונה קנין פירות מביא ואינו קורא מפני שאינו כקנין הגוף, ואינו יכול לומר "אשר נתתה לי ה'", אבל בעל בנכסי אשתו מביא וקורא. ובהל' ז' פסק שהמוכר שדהו או אילנות וקרקען בזמן שהיובל נוהג – הלוקח מביא בכורים ביובל ראשון "שעדיין לא סמכה דעתו של מוכר שתחזור לו הקרקע". אבל אם חזר ומכרה ביובל שני – הלוקח מביא ואינו קורא מפני שסמכה דעתו של מוכר וק"פ אינו כקנין הגוף. (ובביאור יובל

מפני שאינם בעלי הקרקע ממנה הם מביאים ביכורים. ומוסיף להם הרמב"ם עוד מספר מקרים של ספיקי בעלות וכד' [שם ג' ז-].

אמנם כהנים ולויים מביאים וקוראים מפני שיש להם ערי מגרש, וכן גר מביא וקורא מפני שאברהם אבינו אב לגרים. בניגוד להרחבה במקרא ביכורים לגבי המצבים השונים והלכותיהם – בוידי מעשרות ייחד לכך הרמב"ם הלכה אחת [הל' מע"ש ונ"ר פ"א ה"ז], וז"ל: "ישראל וממזרים מתודים אבל לא גרים ועבדים משוחררים מפני שאין להם חלק בארץ והרי הוא אומר: 'כאשר נשבעת לאבותינו'. כהנים ולויים מתודים שאע"פ שלא נטלו חלק בארץ יש להם ערי מגרש".

כאמור לעיל, המניעה מהזכרת אפוטרופין וכד' מובנת מפני שאין הבעלות תנאי בוידי מעשרות. לעומת זאת השתיקה מדין אשה, ומניעת הגרים מוידי תמוהה הלא באותם גדר בעלות מדובר?

גרים

הרדב"ז [תשו' אלף תקפ"ד] הסביר שבביכורים הקישור לארץ מהמלים "אשר נשבעת לאבותינו" ואילו בוידי מעשר מ"אשר נתת לנו".

המל"מ הביא [ביכורים ד' ג'] ממהר"ם חביב שהלשון בביכורים היא לשון עתיד ("לתת לנו") ולעתיד אף גרים מקבלים חלק בארץ, לעומת זאת בוידי מעשר הלשון היא לשון עבר ("נתת") וע"כ אינו יכול להתוודות.

ומהר"י קורקוס [הל' ביכורים שם וסוף הל' מע"ש] ג"כ נתן תשובות דומות. ובשו"ת שב"י [ה"ג ט"ן] אף הוא תרץ עפ"י חילוקי הלשון שבין הפרשיות.

חבל נחלתו

יובל ראשון).

החזו"א [הו"מ לקוטים י"ג ט"ו] תרץ את קושיית המל"מ בכך שהירושלמי עוסק באכילת גוף וע"כ נאסר, בעוד שבמוכר שדהו ביובל נאסר לו להזיק לגוף והותרו לו שימושים. והרמב"ם שכתב שעושה בו כרצונו ובונה והורס אין כונתו אכילת גוף אלא אכילת פירות מורחבת. ולפי"ז שיטת הרמב"ם היא שבבכורים ק"פ לאו כקה"ג ואיש בנכסי אשתו בגלל גזה"כ מביא וקורא. וכן מצאתי בקרית ספר למבי"ט שכתב: "המוכר שדהו בזמן שהיובל נוהג נראה דאפילו ביובל ראשון לא מיחייבי להביא מדאורייתא דקנין פירות לאו כקנין הגוף דמי מדאצטריך קרא לרבוויי ולביתך דמביא וקורא משדה אשתו".

ד. אבל שיטת ר"ת היא שמבעל בנכסי אשתו למדנו שבבכורים (ובתוס' משמע לכל מילי פרט ליוצאים מן הכלל) קנין פירות כקה"ג דמי, וע"כ אף בזמן היובל מביא הקונה וקורא. וכ"כ בשמו הרמב"ן והרשב"א ועוד ראשונים. וכע"ז כתב המאירי: "נראה לי דכי קים לן כר"ל דוקא בשאר קנינים דעלמא אבל לגבי בכורים כל קנין פירות שאדם מחזיק בו חזקת הגוף כגון יורש בנכסי צאן ברזל מפני שאדם מחזיק בהם בחזקת הגוף וכן שירושות הבעל אינה חוזרת ביובל".

ועדיין צריך להבין בשיטת הרמב"ם מה ההבדל בין מוכר גוף לפירותיו שמביא ואינו קורא, לבין קונה שני אילנות שצריך להקדיש מספק שמא אינם ראויים להבאה, הלא אף אם הקונה שני אילנות לא קנה קרקע יש בכך שעבוד על הקרקע ליניקה

שני נחלקו רש"י והרמב"ם, לרש"י יובל שני דכל ישראל ולרמב"ם של מוכר – מהר"י קורקוס).

עולה מלשון הרמב"ם שבזמן שהיובל נוהג דין מכירת קרקעות כק"פ ומביא ואינו קורא, (ועדיין צריך לבאר מה נשתנה יובל ראשון משני בין לרש"י ובין לרמב"ם). וצריך לבאר שהלכותיו לכ' סותרות זל"ז, שהרי בהל' מכירה פסק שמכירה לזמן אינה כק"פ, ולפי"ז ביובל היה צריך להביא ולקרוא אף ביובל שני.

ב. הראב"ד בהל' מכירה השיג על הרמב"ם ז"ל: "א"א איני מוצא מוכר לזמן קצוב שיבנה ויהרוס אלא באומר נכסי לך ואחריך לפלוני... עוד אפשר מוכר שדהו לששים שנה או לחמשים שנה או לארבעים שיעשה בו כל חפצו כל ימי המכר מפני שהוא כמוכר בזמן היובל". וברב המגיד כ': "ולי נראה שהמחבר מדמה המוכר לזמן קצוב למוכר בזמן שהיובל נוהג דכשם שהמוכר בזמן היובל בין קרוב בין רחוק עושה בו כל חפצו אע"פ שידוע שיחזור קרקע לבעליה ביובל כן הדין במוכר לזמן קצוב שהרי סתמו כפירושו ביובל וכיון שכן אף במוכר לזמן קצוב הדין כן". ואף לפי דעת הראב"ד והמגיד משנה היה צריך לקרות ולהביא בזמן היובל.

ג. במל"מ [שמו"י פי"א ה"א] תמה על הראב"ד והמ"מ מירושלמי [ס"פ השולח] שמוכח משם שאין הקונה שדה ביובל רשאי לחפור בורות משום שהתורה אמרה "ושב לאחוזתו" – בעינו, ותינח לרמב"ם שלא הזכיר יובל ואולי אין מקורו מיובל וביובל סבר שאסור לחפור בה בורות אבל לשיטתם יקשה. (ולרמב"ם עדיין צריך ביאור

חבל נחלתו

"ונשאר עלינו לבאר דבר אחד כדי שתשלם בו כוונת שער הזה, וזה כי כשספר בתורה וגזר עלינו שננקה נפשותינו בשנשולל ממנו הפועל הפלוני והפלוני הנה אותו הפועל יימנה מכלל מצוות לא תעשה. ואעפ"י שהלאו שבא בו הוא שלילה לא אזהרה. מאחר שצוינו שנשולל אותו מנפשותינו ונאמר אני לא עשיתי כך ולא עשיתי כך ידענו בהכרח שהפועל הכך והכך מוזהר ממנו. וזה כמו מצוות הכתוב לנו שנאמר: **לא אכלתי באוני ממנו ולא בערתי ממנו בטמא ולא נתתי ממנו למת**, זה הורה על היות כל פועל מאלו מוזהר ממנו".

ובלשון הרמב"ן בהשגותיו: "אבל מה שכתב הרב כי כשנצטוינו בתורה שנשולל מנפשותינו המעשה הפלוני והפלוני שימנה המעשה הוא בכלל מצוות לא תעשה ואע"פ שלא הבא בדבר ההוא שלילות לא מניעה כגון הכתוב: לא אכלתי באוני ממנו ולא בערתי ממנו בטמא ולא נתתי ממנו למת, וגם בעל ההלכות הודה כן. ואני לא באתי לידי המדה הזאת כי מן הנראה מדברי רבותינו ז"ל בתלמוד אין מניעה בתורה שלוקין עליה באה מן הכלל. אבל אלו וכיו"ב לאו הבא מכלל עשה הן שנצטוינו אנחנו החיים לאכלו בטוהרה לפני ה' ובשמחה ולא באיניות ולא בטומאה ולא לתת ממנו למת... **וחזר והביא ראיית לדבריו וסיים:** "וכן דרשו בזה שלילות אחר, אמרו ולא שכחתי מלהזכיר שמך עליו. והדבר ידוע שאם הפריש ולא בירך אינו לוקה ואינו עובר בלאו אע"פ ששולל נפשו מזה".

ג. הרדב"ז בבכורים הביא מקור לרמב"ם מהירושלמי בבכורים שהוקשו בכורים למעשר שני. והקשה א"כ מדוע אינו לוקה, ותוך שרק הוקשו לאיסור אך לא למלקות. ובמהר"י קורקוס הביא מיבמות [ע"ג]

ועבודה, ומדוע על צד שלא קנה קרקע אינו מביא. ואותה שאלה תשאל אף בקונה אילן אחד. ומצאתי במאירי שכתב: "מעתיק קנה אילן אחד בקרקע של חברו מביא ואינו קורא"...

אונן באכילת בכורים

א. הרמב"ם [הל' בכורים פ"ג הל' ה'ר"ן פסק: "אכילת בכורים כאכילת תרומה לכל דבריו, יתר בבכורים שהן אסורין לאונן וטעוניהן הבאת מקום. וכהן טהור שאכל בכורים טמאים לוקה כעם שלוקה ישראל טהור שאכל מעשר שני שנטמא מה שאין כן בתרומה. ומניין שהבכורים אסורין לאונן שהרי נאמר בהן ושמחת בכל הטוב מכלל שהוא חייב לאוכלן בשמחה ולא באיניות. והאוכלן באיניות מכין אותו מכת מרדות". וצ"ב מדוע באיניות לוקה מדרבנן ולא מהתורה.

ולעומת זאת בהל' מעשר שני [פ"ג ה"ה] פסק: "האוכל מעשר שני באיניות של תורה לוקה שנ' לא אכלתי באוני ממנו, והוא שיאכל אותו במקום אכילתו בירושלים, אבל אם אכלו בחוץ באיניות או שאכלו בפנים באיניות של דבריהם מכין אותו מכת מרדות". ובהלכה ו' הסביר: "איזהו אונן זה המתאבל על אחד מן הקרובים שהוא חייב להתאבל עליהן וביום המיתה בלבד הוא אונן מן התורה וללילה אונן מדבריהן... נשתהה המת ימים רבים ואח"כ נקבר כל אותן הימים שאחר יום המיתה עם יום הקבורה הוא אונן מדבריהן...". ובהלכה ז' מוסיף: "ולא מעשר שני בלבד אלא כל הקדשים כולן אם אכלן באיניות של תורה לוקה, ובאיניות של דבריהן מכין אותו מכת מרדות".

ב. הרמב"ם בספר המצוות [שורש ה'] הבחין בין שלילה לאזהרה, ובגוף השורש כתב:

חבל נחלתו

רעק"א [בכורים פ"ב אות י"ב] אף הוא הקשה שלטעם שהביא הרמב"ם (וכן כתבו רע"ב) אינו חייב מלקות שהרי הביא טעמו של ר"ש, ואם סבר כרבנן היה צריך לקבל מלקות מהתורה, מחמת ההיקש. ובאור שמח תרץ שההיקש הוא אך לדבר המפורש בקרא, וכיון שאונן במעשר אינו מפורש בקרא אף חכמים צריכים לאסור אכילת אונן בבכורים מ"ושמחת". וכן תרץ בשו"ת יהודה יעלה [יו"ד סי' שע"ב].
ובמאירי [פסחים שם] משמע שדין בכורים כדן מעשר והאוכלם באנינות לוקה עליהם.

שנלמד מהיקש ודייק שהרמב"ם לא הזכיר את ההיקש אלא מ"ושמחת". והסביר שלענין הלכה אין נ"מ, מה גם שנזכר הסבר זה בפסחים [ל"ו ע"ב]. וכן כתב הכס"מ שמקורו של הרמב"ם, והסביר שמכת המרדות היא מפני שהו לאו הבא מכלל עשה.

ביבמות ובפסחים הביאו ברייתא: "ביכורים אסורים לאונן ור' שמעון מתיר. מ"ט דרבנן דכתיב... דאיתקש ביכורים למעשר מה מעשר אסור לאונן אף ביכורים... ור' שמעון תרומה קרינהו רחמנא כתרומה..."

סימן מו

הבעלות על מתנות כהונה לפני נתינתן

שאלה

מהו המצב הממוני של מתנות כהונה, לוייה ועניים, בשלב לאחר שקראו הבעלים שם על המתנה, ולפני נתינתן?

תשובה

ניתן להגדיר את מצבן הממוני של המתנות בכמה דרכים:

1. ניתן לומר שמתנות כהונה שייכות אף לאחר קריאת השם לבעלים, ורק בנתינה הן יצאו מרשות בעליהן. עפ"י זה, כל זמן שלא היתה פעולת הקנאה אין המתנות יוצאות מרשות בעליהן לרשות הכהן, וקריאת השם פועלת מבחינה איסורית להגדרת המתנה אך לא לנתינתה.

2. מבחינה ממונית המתנות שייכות מקריאת השם למקבליהם העתידיים, אלא שהן חסרות עדיין נתינה, וע"כ הן עדיין ברשות הבעלים הראשונים, אולם אין הנתינה אלא תוספת מצוה שאינה משנה

בצד הממוני כממון השבט אלא בירור המקבל הפרטי. המשמעות של הבנה זו במתנות כהונה היא שאם אף לקטנים הקנתה התורה, ניתן לתיתן להם שהרי אין צורך במעשה קנין אלא בנתינה פיזית בעלמא. וכן אם מישהו מהשבט תפס לא יוציאו מידו.

3. ניתן לומר מצב ביניים שהמתנות יצאו מיד הבעלים אבל כיון שלא ניתנו, לא שייכות עדיין למקבליהן. במצב זה צריך להגדיר בדיוק את מצבן, האם שני הצדדים (הנותן והמקבל) יכולים לבצע פעולות קניניות במתנות.

א. בכל אחת מהמתנות הנ"ל קימת מצות עשה מהתורה על נתינתן, וע"כ כל המעכבן ואינו נותנן ליעדם עובר בעשה כל מתנה בעשה שלה. וברמב"ן בסה"מ שורש י"ב במתנות הטובלות שתי מצוות הפרשה ונתינה, ובמתנות שאינן טובלות נתינה בלבד. לפי"ז המניחן תחת ידו